

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

**ПРОГРАМА ВИПУСКНОГО ЕКЗАМЕНУ
ЗІ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ:
ЄВРОПЕЇСТИКА
ДЕННА, ЗАОЧНА ФОРМИ НАВЧАННЯ**

**ОСВІТНІЙ СТУПІНЬ – «БАКАЛАВР»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ: 032 Історія та археологія
ОСВІТНЯ ПРОГРАМА: Історія та археологія
(Європеїстика)**

ЗАТВЕРДЖЕНО

На засіданні кафедри **всесвітньої
історії та методик навчання**

протокол № 12 від 27 березня 2024 р.

ВСТУП

Державна атестація здобувачів вищої освіти, які закінчують заклад вищої освіти, полягає у встановленні відповідності рівня якості отриманих ними знань вимогам стандартів вищої освіти після закінчення навчання за напрямом підготовки «бакалавр».

Державна атестація здобувачів вищої освіти – це форма підсумкового контролю, що проводиться після завершення навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем з метою визначення фактичної відповідності підготовки випускників нормативним освітньо-кваліфікаційним вимогам.

Програма випускного екзамену охоплює теми фундаментальних дисциплін з європеїстики, які забезпечують базовий рівень професійних знань та умінь бакалавра.

У програму екзамену включені питання з навчальних дисциплін «Антропологія», «Військове мистецтво Європи», «Історія європейської інтеграції», «Історія європейської ментальності», «Історія міст Європи», «Історія повсякденності Європи», «Історична урбаністика», «Історичні портрети політичних і державних діячів зарубіжних країн ХХ століття», «Таємні товариства Європи».

Метою державної атестації з освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр» є визначення рівня засвоєння студентами цих навчальних дисциплін.

Інформаційною базою для формування засобів об'єктивного контролю ступеня досягнення кінцевих цілей освітньо-професійної підготовки є змістові модулі за програмами навчальних дисциплін, що формують систему компетенцій бакалавра і виносяться на державну атестацію.

Відповідно до цього, до державного екзамену включено основні теоретичні питання зі зазначених дисциплін.

Бакалавр історії повинен знати:

- найважливіші фактори і тенденції світового розвитку;
- історію антропологічної науки;
- особливості військового мистецтва держав Центральної, Західної, Північної Європи від античності до сьогодення;
- специфіку урбанізаційних процесів у країнах Європейської цивілізації на різних етапах історичного розвитку;
- сутність та особливості інтеграційних процесів у Європі, інституційні, правові, економічні аспекти функціонування Європейського Союзу;
- особливості становлення і розвитку європейської ментальності від античності й до наших днів крізь призму змін основних концептів людського життя;
- специфіку становлення і розвитку міст Європи в історичному розвитку, їх характерні ознаки та особливості;
- особливості повсякдення античної, середньовічної Європи та повсякденне життя європейців Нового та Новітнього часу;

- біографії відомих зарубіжних політичних та державних діячів, їх політичну та державницьку діяльність;
- історію створення, принципи та механізми функціонування таємних товариств, їх інституційну структуру, основні пріоритети діяльності, механізм прийняття та імплементації рішень.

Бакалавр історії повинен вміти:

- комплексно аналізувати історичні джерела та історичні факти;
- системно мислити і синтетично використовувати набуті знання у своїй дослідницькій та професійній діяльності;
- проводити бібліографічний аналіз та опис, способи та прийоми роботи з базами даних та інформаційних систем;
- готувати наукові реферати, огляди літератури, рецензії;
- організовувати і проводити дослідницько-пошукову роботу;
- застосовувати категоріальний апарат та методи дослідження, проводити історіографічний та джерелознавчий аналіз.

Випускний екзамен зі спеціалізації «Європеїстика» складається в усній формі.

МОДУЛЬ 1

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Спеціалізація «Європеїстика» забезпечується навчальними дисциплінами: «Антропологія», «Військове мистецтво Європи», «Історія європейської інтеграції», «Історія європейської ментальності», «Історія міст Європи», «Історія повсякденності Європи», «Історична урбаністика», «Історичні портрети політичних і державних діячів зарубіжних країн ХХ століття», «Таємні товариства Європи», і має на меті сформувати цілісне знання європейської історії, прослідкувати єдність процесів та виділити відмінності в розвитку європейських країн, залучити студентів до загальноєвропейських цінностей, досягнень світової культури, ідей гуманізму.

Курси охоплюють період з найдавніших часів й до сьогодення і ставлять завдання оволодіння знаннями про історичний шлях, який пройшли народи та країни Європи, про єдність загального й особливого з позицій історизму, діалектичного розуміння багатогранності та суперечливості історії. Також курси передбачають знання сучасних концепцій і найновіших досягнень сучасної європеїстики, знання політичної, економічної і соціальної історії та інших сфер життя країн Європи в різні історичні періоди, історичних джерел.

Програми дисциплін враховують загальноприйняті у вищій школі принципи викладання навчальних дисциплін, складені у відповідності до типових програм історичних факультетів вищих навчальних закладів, з урахуванням шкільної програми для середньої загальноосвітньої школи.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

АНТРОПОЛОГІЯ

Навчальний курс «Антропологія» знайомить студентів із походженням та історією становлення людини на Землі, біологічним різноманіттям і сучасною єдністю людства, розкриття сучасних наукових концепцій щодо походження людини, понять та підходів до вивчення антропології, аналіз процесів, що характеризують розвиток сучасної людини.

Історія антропологічної науки

Зародження антропологічних знань в античний час і добу середньовіччя. Про природне походження людства.

Питання антропології у працях вчених ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. Формування антропології як самостійної наукової дисципліни. Розвиток зарубіжної антропології в ХХ ст.: основні напрями та методи досліджень.

Зародження антропологічних знань в Росії. Розвиток антропології в Росії в ХІХ ст. Радянська школа в антропології. Антропологія в Україні.

Загальні уявлення про методи та основні напрями антропологічних досліджень. Джерела антропології. Спеціальні методи антропологічних досліджень. Антропометрія та антропометричний інструментарій. Основні напрями антропологічних студій. Методика збирання і система обліку палеоантропологічних даних.

Міжгрупова мінливість морфологічних ознак

Волосяний покрив і пігментація. Розміри голови та будова обличчя. Зріст, пропорції, вага тіла, фізичний розвиток. Одонтологічні ознаки. Дерматогліфічні ознаки. Гематологічні ознаки. Соматометрія та соматоскопія. Будова людського скелета, поняття про конституцію. Краніометрія та краніоскопія.

Статевий диморфізм. Визначення статі за кістками скелету. Визначення статі за кістками черепа. Особливості процесу зростання. Визначення біологічного віку людини за кістками скелету та черепу. Онтогенез людини. Зубна система людини.

Конституціональна антропологія

Пропорції тіла: вікова мінливість та статеві відмінності в пропорціях тіла. Склад тіла: питома вага та фізико-біохімічні кореляції компонентів ваги. Морфологічні аспекти конституції: чоловічі, жіночі, дитячі типи конституції. Психологічні аспекти конституції.

Вікова антропологія

Ріст і розвиток організму. Загальна періодизація онтогенезу. Біологічний вік. Вторинні статеві ознаки. Скелетний вік. Зубна зрілість. Психічний розвиток. Старіння організму. Видова тривалість життя. Акселерація.

Адаптація людини

Загальні закономірності адаптації людини. Адаптація людського організму до низьких і високих температур. Адаптація по режиму рухової активності. Адаптація до гіпоксії.

Загальні уявлення про раси

Головні принципи расових класифікацій. Перші расові класифікації. Расові ознаки: волосяний покрив, пігментація, зріст і пропорції тіла, форма голови і будова обличчя, одонтологічні ознаки, дерматогліфічні ознаки, гематологічні ознаки. Поняття расогенезу. Час формування великих рас. Вплив географічних та кліматичних факторів на формування антропологічних типів. Географічна ізоляція та змішування як чинники расогенезу. Географічний розподіл основних расових типів серед населення Земної кулі.

Історія дослідження антропологічних решток в Україні

Антропологічні рештки палеоантропів на території нашої держави (Заскельна, Кіик-Коба). Антропологічні знахідки доби пізнього палеоліту. Найдавніша людність за матеріалами мезолітичних та неолітичних могильників. Антропологічна характеристика носіїв трипільської культури. Антропологічна характеристика населення Київської Русі.

Антропологічні області України: центральноукраїнська, карпатська, нижньодніпровсько-прутська, деснянська, верхньодніпровсько-ільменська. Антропологічні типи серед сучасного українського народу. Антропологічні зміни в карті України та сучасні інтеграційні процеси.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

ВІЙСЬКОВЕ МИСТЕЦТВО ЄВРОПИ

Навчальний курс «Військове мистецтво Європи» має на меті сформувати цілісне уявлення про військову історію та процес розвитку військового

мистецтва держав Центральної, Західної, Північної Європи від античності до початку XXI ст.; ознайомити студентів з соціально-економічними та політичними умовами зародження військового мистецтва і його складових – стратегії, оперативного мистецтва і тактики; дає можливість прослідкувати еволюцію стану військового мистецтва в залежності від досягнутого рівня розвитку продуктивних сил, засобів збройної боротьби, зброї, військової техніки, засобів управління і транспорту. Курс охоплює період з часів стародавнього світу й до сьогодення та має на меті аналіз факторів, які впливали на розвиток військового мистецтва Європи.

Також курс передбачає вміння аналізувати та давати оцінку соціально-економічним та політичним передумовам розвитку військової справи; проводити заняття на тему військового мистецтва Європи в середніх школах, професійно-технічних училищах, бути лектором з питань розвитку армії і військової справи у країнах Заходу.

Значення історії війн і військового мистецтва Європи для розуміння історичного процесу в цілому

Виникнення і розвиток військового мистецтва. Зародження і становлення історії війн і військового мистецтва. Предмет курсу «Військова історія Європи». Завдання курсу. Основні принципи військового мистецтва. Стратегія, оперативне мистецтво, тактика.

Стан військової справи в давніх греків

Спарта та її армія. Афінська держава та її армія. Розвиток військового мистецтва греків у греко-перських війнах. Внесок Епамінонда у розвиток військового мистецтва Греції. Військова справа в Македонії. Олександр Македонський і його внесок у військово мистецтво давнини. Військово-теоретична думка Античної Греції.

Військова справа римлян в епоху республіки

Комплектування армії, навчання війська, дисципліна, озброєння, логістика. Римський легіон у республіканський та імперський періоди. Взірці стратегічного і тактичного мистецтва. Реформи Гая Марія.

Організація феодалних армій середньовічної Європи як похідна від специфіки соціальної організації суспільства

Основні риси збройної боротьби в середні віки. Обладунки та озброєння кінного воїна. Методика виховання й бойової підготовки лицаря. Основні характеристики тактики лицарського війська в епоху Класичного Середньовіччя.

Відродження значення піхоти в середньовічній Європі

Організація швейцарських військ. Тактика колон пікінерів. Поширення швейцарської тактики в Європі. Ландскнехти. Організація найманих армій. Поява вогнепальної зброї у війнах кінця XV – початку XVI ст.

Роль вогнепальної зброї у зміні піхотної тактики

Збільшення кількості стрільців і поступове зменшення бойового значення колон пікінерів. Перетворення лицарства в кавалерію: вплив вогнепальної зброї на кінний бій. Наймані війська в другій половині XVI ст.

Удосконалення вогнепальної зброї на початку XVII ст.: мушкет, легка артилерія. Король Густав II Адольф і його роль у зародженні лінійної тактики. Шведські й імперські війська епохи Тридцятилітньої війни. Тактика мушкетерів і пікінерів у середині XVII ст. Тактика кавалерії: кірасири, рейтари, легка кавалерія, драгуни.

Регулярна армія Бранденбурга - Пруссії

Діяльність короля Фрідріха Вільгельма I з посилення пруської армії. Фрідріх II Великий: його армія і полководницьке мистецтво. Сутність стратегії виснаження.

Велика французька революція і створення масової народної армії

Армія наполеонівської Франції: комплектування, структура, моральний дух, тактика родів військ. Наполеон I Бонапарт і його стратегія розгрому.

Перша світова війна. Армії Європи наприкінці XIX – на початку XX ст.

Нові типи озброєння. Військове мистецтво в Першій світовій війні. Плани сторін напередодні війни. Мобілізація. Стратегічне розгортання збройних сил.

Новий фактор у війні – техніка (танки, авіація). Військово-теоретична думка напередодні Другої світової війни

Стан збройних сил СРСР, Німеччини, Франції, Англії та США напередодні Другої світової війни.

Умови розвитку збройних сил і військового мистецтва у другій половині XX ст.

Науково-технічний прогрес і війна. Стратегія стримування. Вплив нових геополітичних факторів на зміну методів ведення війни. Локальні війни на Балканах і на пострадянському просторі. Основні підсумки розвитку військового мистецтва в кінці XX – на початку XXI ст. Гібридна війна РФ проти України.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3 ІСТОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Навчальний курс «Історія європейської інтеграції» має на меті формування у студентів формування у студентів наукового розуміння сутності та особливостей інтеграційних процесів у Європі, основних теоретичних засад і генези європейської єдності, інституційних, правових, економічних аспектів функціонування Європейського Союзу. Курс передбачає поглиблене вивчення історії європейської інтеграції, розкриття особливостей формування та розвитку Європейських Співтовариств, дослідження всіх історичних етапів європейської інтеграції, розкриття основних складових проблематики та особливостей сучасного етапу європейської інтеграції, вивчення взаємовідносин між Україною та Європейським Союзом.

Програми дисципліни враховує загальноприйняті у вищій школі принципи викладання навчальних дисциплін, складені у відповідності до типових програм історичних факультетів вищих навчальних закладів, з урахуванням шкільної програми для середньої загальноосвітньої школи.

Виникнення ідеї об'єднаної Європи та перші проекти

Становлення ідеї об'єднаної Європи. Історичні передумови інтеграційних процесів у Західній Європі. Монархічні проекти об'єднання Європи. Роль католицької церкви у формуванні ідеї європейської єдності. Республіканські проекти об'єднання Європи (Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Сен-Сімон). Пан'європейський союз та Р. Куденхов-Калергі. Проект об'єднаної Європи А. Бріана. Європейські ідеї Т. Масарика. Розвиток європейської інтеграції після Другої світової війни. Історична динаміка європейського будівництва. Холодна війна як передумова появи «атлантичної» Європи. Передумови інтеграційних процесів в Європі після Другої світової війни. Вплив воєнно-політичних, економічних та ідеологічних чинників на політичні процеси в повоєнній Європі. Промова У. Черчилля в Цюриху (1946 р.). Європейський рух і створення Ради Європи. Інтеграція як спосіб подолання конфліктності на європейському контенті. План Маршалла (1948) та початок європейської економічної інтеграції. Воєнно-політична інтеграція (Західноєвропейський Союз).

Заснування ЄСВС, ЄЕС та Євратому

Створення Європейського співтовариства з вугілля та сталі (ЄСВС). Паризький договір про заснування ЄСВС. План Шумана. План Р. Плевена. Римські договори. Заснування Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) та Європейського співтовариства атомної енергії (Євратом). Жан Монне та його ідеї об'єднаної Європи. Створення європейської асоціації вільної торгівлі. Формування Спільного ринку. Розвиток спільного сільськогосподарського ринку. Європейське Економічне Співтовариство у 1958 – 1960-х рр.

Перші розширення ЄЕС

Гаазький саміт 1969 р. Перші розширення Європейських Співтовариств. Вступ до ЄЕС Великої Британії, Ірландії, Данії. План Вернера. «Європейська валютна змія». Розвиток ЄЕС у 1973 – 1984 рр. заснування європейської валютної системи. Розвиток спільних політик ЄЕС. Єдиний Європейський Акт (ЄЄА). Основні положення ЄЄА. Середземноморське розширення. Вступ Греції до Європейського Співтовариства. Вступ Іспанії та Португалії до Європейського Економічного Співтовариства.

Європейська інтеграція у 1990-х рр.

Єдиний простір без кордонів. Шенгенські угоди. Возз'єднання Німеччини та європейська інтеграція. Маастрихтський договір та заснування ЄС. Основні положення Маастрихтського договору. Вступ до Європейського Союзу Австрії, Фінляндії і Швеції. Еволюція стратегії Співтовариства щодо прийняття країн ЄАВТ. Амстердамський і Ніццький договори. Основні положення Амстердамського договору. Реформи ЄС.

Формування та розвиток інституціональної системи Європейських Співтовариств

Загальна характеристика інституціональної системи Європейських Співтовариств. Комісія, Рада Міністрів, Європейський Парламент, Суд Європейських Співтовариств. Дорадчі органи ЄЕС. Європейський

інвестиційний банк. Рахункова палата. Бюджет Співтовариств, правова система. Формування нових європейських інституцій. Перші прямі вибори до Європейського Парламенту.

Сучасна інституційна структура ЄС

Реформування інституційної структури ЄС на початку XXI ст. Розробка та прийняття Договору про запровадження Конституції для Європи. Лісабонський договір 2007 р. Рада Європейського Союзу. Європейський парламент. Європейська рада. Європейська комісія. Європейський суд. Допоміжні інституції та агенції ЄС.

Спільні політики Європейського Союзу

Загальна характеристика спільних політик. Базові (рамкові) політики. Вторинні політики. Горизонтальні і секторальні (галузеві) політики. Європейське державне управління. Європейська правова система. Бюджет Європейського Союзу. Спільна торговельна політика. Спільна сільськогосподарська політика. Соціальна та освітня політика ЄС. Спільна промислова політика. Регіональна політика. Фінансування спільних політик.

Зовнішня політика Європейського Союзу

Спільна зовнішня діяльність ЄС. Методи проведення Спільної зовнішньої політики. Становлення спільної європейської політики у сфері безпеки й оборони. Політика безпеки й оборони Європейського Союзу. Відносини ЄС з міжнародними організаціями. Співробітництво у сфері внутрішніх справ і юстиції. Європейське поліцейське відомство. Боротьба з тероризмом.

Інтеграційна політика ЄС

Основні етапи та напрямки європейської інтеграції. Передумови та значення розширення ЄС на схід. Еволюція політики ЄС щодо країн Центрально-Східної Європи. Розширення Європейського Союзу у 2004 – 2007 рр. Інтеграційна політика ЄС з 2010 р. по 2016 р. Умови вступу до ЄС. Країни кандидати на вступ до ЄС.

Україна та Європейський Союз

Передумови Української євроінтеграції. Формування договірно-правових і політичних засад співробітництва. Європейська політика сусідства та Україна. Україна та «Східне партнерство». Співпраця України з ЄС в рамках «Чорноморської синергії». Угода про асоціацію Україна-ЄС.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4

ІСТОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

Навчальний курс «Історія європейської ментальності» має на меті формування у здобувачів вищої освіти комплексу знань з історії становлення і розвитку європейської ментальності від античності й до наших днів крізь призму змін основних концептів людського життя; ознайомлює здобувачів вищої освіти з умовами життя, праці та відпочинку (побуту, умов проживання, раціону харчування, способів лікування, соціальної адаптації), та факторів, які

впливали на формування свідомості і норм поведінки, соціально-політичні переваги переважної більшості європейців в різні історичні епохи.

Хронологічно курс охоплює період з часів стародавнього світу й до сьогодення і ставить завдання оволодіння знаннями основних теоретичних підходів до вивчення європейської ментальності, творчого доробку дослідників, і передбачає знання теоретичних аспектів та особливостей компонентів національної ментальності.

Програми дисципліни враховує загальноприйняті у вищій школі принципи викладання навчальних дисциплін, складені у відповідності до типових програм історичних факультетів вищих навчальних закладів, з урахуванням шкільної програми для середньої загальноосвітньої школи.

Вступ до курсу. Поняття ментальності

Поняття «ментальність». Ментальність та менталітет. Структура, форми та категорії ментальності. Умови зародження та розвитку історії ментальності як складової частини «нової наукової історії». Історія ментальності в системі гуманітарних наук.

Ставлення до індивіда, сім'ї та суспільства

Уявлення про індивіда й суспільство в епоху античності. Ієрархічна диференціація античного суспільства. Антична ідеологія успіху. Фундаментальна роль сім'ї в античній теорії суспільства. Концепції сприйняття особи та суспільства в середньовіччі. Ставлення до індивіда, сім'ї та суспільства в нові часи.

Сприйняття сексуальності та кохання

Ставлення античної людини до кохання, еротики й сексуальності. Гармонійний шлюб як внесок у моральну цілісність та політичну стабільність держави. Вплив християнства на уявлення про сферу інтимного життя людини. Сприйняття сексуальності як цілковито негативного і гріховного явища.

Новий час: «Сексуальна революція». Зниження авторитету цнотливості, аскетизму й celibату. Поглиблення думок про кохання в епоху Ренесансу. Здобутки сексуальної революції ХХ ст.

Релігійність. Свято як релігійний чинник.

Ставлення людей до релігії в епоху греко-римської античності. Релігійна толерантність римської держави. Політеїзм й антропоморфізм світу богів. Релігійний плюралізм.

Релігійні уявлення Середньовіччя. Бог – володар, король, борець. Зростання нетерпимості в межах християнства. Винищення еретиків. Папська інквізиція. Паломництво.

Історія релігійності нового часу. Деміфологізація. Виникнення конфесійного плюралізму. Релігійність європейців в ХІХ та ХХ ст.

Уявлення про тіло, душу та хвороби

Уявлення про душу в епоху античності. Уявлення середньовічних людей про душу й тіло. Розвиток уявлень про взаємодію тіла й душі в епоху Нового часу.

Концепції хвороб епохи античності. Уявлення про хвороби в середньовіччі. Хвороба як розплата за гріховне життя. Заснування університетської медицини та початок професіоналізації лікарів. «Чорна чума» як точка відліку для епохи Нового часу. Зміна розуміння хвороби в епоху Нового часу. Медичне просвітництво. Медицина як теоретично-раціональна наука на початку XIX ст. Проблеми сучасної медичної сфери в Європі.

Вік. Ставлення до смерті

Схеми поділу перебігу людського життя в античній літературі. Уявлення про вік та періоди життя в епоху Середньовіччя. Проблемні періоди дитинства і старості. Драбина життя. Переосмислення віку людини в епоху Просвітництва й абсолютизму.

Найдавніші уявлення про інший світ у греків та римлян. Ставлення людей до смерті в епоху Середньовіччя. Смерть як один із шаблів у межах життя. Зміни в поглядах на смерть в епоху Нового часу. Дискусії про медичне забезпечення, штучне продовження життя, соціальну смерть.

Страхи й надії. Радість, смуток і щастя

Страхи та надії в повсякденному житті античної людини. Типові для середньовіччя колективні страхи і сподівання. Способи подолання страху. Ритуалізація. Роль епідемії в колективних страхах протягом Нового часу. Соціальні страхи XIX ст.

Погляди на радість, смуток та щастя в епоху античності. Щастя і смуток у світі уявлень епохи Середньовіччя. Формування світської придворної культури та уявлень про щастя.

Комунікації. Сприйняття чужого й свого

Вияви загальної комунікативної системи в епоху античності. Комунікативний процес в період Середньовіччя. Масова комунікація в сучасних індустріальних державах. Міжособистісна комунікація. Мас-медійна комунікація.

Сприйняття чужого й свого в античні часи, середні віки та в нову добу.

Ставлення до права, влади та природи

Влада як структурний принцип управління та організації суспільства за часів греко-римської античності. Середньовічні структури влади та політичні теорії. Уявлення про правителя та структуру влади. Політичні концепції Нового часу.

Сприйняття права в античні часи. Християнське розуміння порядку та права. Теорія соціальної правової держави. Моральна держава – правова держава.

Ставлення європейців до природи й довкілля в епоху Античності, Середньовіччя й Нового Часу.

Сприйняття простору й часу

Сприйняття простору в епоху античності. Середньовічні уявлення та сприйняття простору. Концепції та уявлення про простір в епоху Нового часу. Відкриття нового світу. Технічні передумови нових способів сприйняття простору та території.

Індивідуальне та колективне сприйняття часу в греко-римській античності. Утвердження християнством лінійної концепції часу. Структуризація історії.

Спільні й відмінні риси української та європейської ментальності. Вплив європейської ментальності на загальний розвиток європейської і світової цивілізації.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 5 ІСТОРІЯ МІСТ ЄВРОПИ

Навчальний курс «Історія міст Європи» має на меті формування у студентів цілісної картини становлення і розвитку міст Європи на різних етапах історичного розвитку та ознайомлення з їх характерними ознаками та особливостями. Він передбачає знання теоретичних аспектів розвитку європейської урбанізації, оволодіння емпіричними, методичними знаннями і методологією вивчення європейського міста як історико-культурного феномену, а також розкриття та аналіз всього спектру проблем, що стосуються його історії.

Курс охоплює період з часів виникнення перших європейських міст й до сьогодення і ставить за мету оволодіння технологіями наукового аналізу, уміння застосувати знання з історії міст для осмислення проблем європейської та всесвітньої історії, науковий аналіз історичних та статистичних джерел з міської історії.

Програма дисципліни враховує загальноприйняті у вищій школі принципи викладання навчальних дисциплін, складені у відповідності до типових програм історичних факультетів вищих навчальних закладів, з урахуванням шкільної програми для середньої загальноосвітньої школи.

Предмет, мета та завдання курсу

Європейське місто у системі соціогуманітарного знання. Поняття міста. Історичне місто. Стан сучасних наукових знань про місто. Проблема міст як одна з фундаментальних проблем сучасної науки. Роль європейських міст у формуванні європейської цивілізації. Природа і специфіка міського розвитку в Європі.

Соціально-політичні та теоретичні передумови формування навчальної дисципліни «Історія міст Європи». Міждисциплінарність курсу, його взаємозв'язок з історією, географією, країнознавством, економікою, соціологією, теорією політики, історією культури, містобудуванням, археологією: спільне та особливе.

Предмет та об'єкт дослідження курсу. Мета та завдання курсу. Європейське місто як соціум. Генезис і еволюція європейських міст у контексті історичної регіоналістики, соціології та нової локальної історії. Міська історія. Європейське історичне місто.

Історіографія та методологія дисципліни «Історія міст Європи»

Європейське місто як одна з найважливіших галузей дослідження у світовій науці. Вивчення особливостей та генези європейських античних та середньовічних міст у західній історіографії. Історіографія європейського міста та проблеми європейської урбанізації у світлі сучасного історичного знання.

Основні підходи та тенденції вивчення міської історії Європи у дореволюційній російській та радянській історіографії. Вивчення історії середньовічного міста в російській історичній науці на рубежі XIX - XX ст. Становлення радянської медієвістики в 1917-1950 рр. Середньовічна урбаністика як самостійна галузь знань в дискусії навколо європейського міста в 1960-і рр. Генеза середньовічного міста у працях радянських істориків 1970-початку 1980-х рр. XX ст.

Стан вивчення містознавства в Україні. Дослідження проблем європейського міста в українській історичній науці. Українська медієвістична урбаністика 70 -80- х рр. XX ст. Становлення сучасної української історіографії європейських міст.

Методологія курсу. Дослідження ключових проблем історії міст, їх походження і природи. Місто як мікрокосмос суспільства модерності. Основні методологічні підходи до вивчення історії європейських міст і процесів урбанізації.

Використання міждисциплінарності у вивченні вітчизняної міської історії. Сучасні підходи до висвітлення проблем європейського міста.

Зародження та особливості розвитку міст Європи в епоху Античності

Причини та фактори виникнення перших міст. Становлення міст: історична ретроспектива. Особливості формування та структури урбаністичних поселень. Проблеми визначення поняття «місто».

Історія та причини виникнення перших міст Античності. Теорії виникнення міст. Створення передумов для формування античних міст.

Міста кріто-мікенської епохи. Грецькі міста у XI- IX ст. до н. е. Грецькі міста у VIII -VI ст. до н. е. Особливості містобудування. Формування полісного устрою. Грецькі міста в першій половині IV ст. до н. е. Криза полісної системи. Грецькі міста у класичну епоху. Соціальні характеристики та особливості перших міст Європи. Феномен міст-полісів Античності.

Найдавніші поселення Італії. Міста етрусків. Рим у царську епоху. Походження міста Риму. Соціальні характеристики міст Стародавнього Риму в умовах кризи республіканського ладу та періоду імперії. Рим в епоху Великого переселення народів.

Міста Європи у період Середньовіччя (V - XV ст.)

Стан та причини занепаду античних міст у добу раннього середньовіччя (V - X ст.).

Витоки міст і міського життя у ранньому Середньовіччі. Дві суспільні стадії, що передували Середньовіччю в Європі. Південні регіони (середземноморська історико-культурна спільність) і решта (варварська) Європа. Варвари і міська спадщина Античності. Пізньорабовласницькі поліси у

Візантії. Запустіння і руйнування міст Західної Римської імперії. Загальний занепад господарського життя і аграризація античних міст. Перетворення їх в політико-адміністративні, військові центри або укріплені пункти, єпископські резиденції.

Окремі осередки урбанізації на території нероманізованої Європи: дрібні ремісничі і торгово-ремісничі поселення, фортеці-бурги, колективні притулки. Ранні міста, їх різновиди. Центри племінних союзів або великих племен. Торгові емпорії. Функції раннього міста. Соціальна природа раннього міста.

Виникнення середньовічного міста в Західній Європі. Вихідні передумови при виборі місця для міського поселення. Особливості ландшафту місцевості та їх вплив на виникнення міста. Адміністративні, військові та церковні центри на території старих римських міст. Вотчини, садиби, замки і монастирі.

Еволюція міст в окремих країнах Західної Європи у VIII-IX ст.

Регіонально-національні особливості розвитку європейських міст у період класичного середньовіччя (X - XV ст.). Середньовічні міста Італії. Міста середньовічної Франції. Англійське середньовічне місто. Середньовічні міста у Північних Нідерландах. Піренейські міста у Середні віки. Середньовічні міста Північної Європи.

Відродження міст та урбанізаційні процеси у Західній Європі в XI ст. Комунальні революції. Середньовічне міське ремесло, торгівля. Архітектура, будівництво в містах. Розвиток освіти, науки.

Виникнення міст в Північній Франції, Фландрії Англії. Німеччині, Скандинавських країнах, Ірландії, Угорщині, дунайських князівствах.

Нерівномірність розподілу міст по території Європи. Тривалість процесу містобудування. Найважливіше якісне зрушення в суспільному житті Західної Європи в X-XI ст. - складання характерного для неї міського укладу.

Регіональна специфіка комунального руху. Результати комунального руху. Міста Південної Франції (Тулуза, Марсель, Монпельє та ін.). Міста-держави Північної та Середньої Італії

Міста в соціальних і політичних подіях епохи. Італійські міста у XII - XIII ст. Міста і хрестові походи. Реконкіста і піренейське місто. Міста у Столітній війні. Англійське місто XIV- XV ст.

Основні соціально-економічні та культурні характеристики західно-європейських міст. Портрети міст.

Спілки міст. Ломбардська ліга, Ганза, Швабська спілка міст, іспанські ермандали.

Регіональна специфіка розвитку ремесла і промислів. Торгівля і грошові операції в середньовічній Західній Європі. Торгово-купецькі об'єднання. Гільдії торговців. Соціально-професійний і етно-конфесійний склад міського населення.

Повсякденне життя середньовічних міст. Архітектурні пам'ятки міст Західної Європи.

Міста Візантії у IV -XII ст. Особливості розвитку Константинополя.

Соціально-економічний, політичний, та культурний розвиток міст Південно-Східної та Центральної Європи.

Зародження та еволюція вітчизняної міської традиції

Протоміста трипільців.

Античні міста Північного Причорномор'я. Грецькі міста у Північному Причорномор'ї у V- IV ст. до н. е. (Борисфен, Ольвія, Пантікапей, Херсонес Таврійський, Феодосія). Античні міста у Нижньому Подністров'ї (Білгород-Дністровський). Римські міста-колонії в Криму. Типові ознаки античних міст, їх планування, державний устрій, економічний розвиток та культурний рівень жителів.

Особливості скіфських міст.

Середньовічні міста Русі. Слов'янська міська традиція. Особливості виникнення, забудови, обриси міст. Давньоруське місто як новий тип міста. Його відмінності від західноєвропейського міста. Пам'ятки містобудування та архітектури.

Формування нового типу українських міст у середині XIV ст.

Особливості розвитку міст ранньомодерної доби (XVI – I половина XVII ст.)

Європейські міста на початку Нового часу. Вплив Великих географічних відкриттів на розвиток західноєвропейських міст. Зміна вигляду міст Європи. Міста суспільств Європейської цивілізації у період первісного накопичення капіталу. Економічний розвиток Антверпена, Амстердама.

Основні характеристики розвитку міст провідних країн Західної та Північно-Західної Європи. Економічний та суспільно-політичний розвиток міст. Новий образ міст. Архітектура та містобудування.

Суспільні трансформації в країнах Європи та їх вплив на розвиток міст. Соціально-економічне та суспільно-політичне життя у містах у період Нідерландської та Англійської буржуазно-демократичних революцій та Тридцятилітньої війни. Голландія – країна міст. Європейські міста у період Реформації та Контрреформації.

Регіональні особливості міст Південно-Східної та Центральної Європи. Ранньомодерні міста на українських землях. Львів, Луцьк, Острог, та Київ як осередки Ренесансу на території України. Специфіка Львова як пограничного міста та релігійного та культурного центру.

Ранньомодерні міста на українських землях.

Доіндустріальні міста Європи у середині XVII – середині XVIII ст.

Міста Європи у період мануфактурного періоду світової економіки. Міста Голландії, Англії. Особливості соціально-економічного, суспільно-політичного та культурного життя міст Франції та Німеччини. Італійські міста.

Мануфактурне виробництво в містах. Особливості виробничих функцій міст. Спеціалізація промислової продукції. Розвиток торгівлі та фінансів.

Суспільно-політичне життя міст. Зміни в суспільних уподобаннях міського населення. Повсякденне життя населення міст.

Регіональні особливості міст Південно-Східної та Центральної Європи. Характерні ознаки українських міст.

Основні характеристики міст Європи у період індустріальної доби (остання третина XVIII - 60-ті рр. XX ст.)

Промисловий переворот та процеси індустріалізації у західноєвропейських містах в останній третині XVIII - середині XIX ст. Індустріалізація та ріст міст. Фабрично-заводське виробництво.

Міста вікторіанської епохи. Лондон, Манчестер, Глазго. Міста Франції та Німеччини та побут їх жителів. Основні культурні пам'ятки міст епохи модерну.

Міста Західної Європи у період монополістичної конкуренції (остання третина XIX - початок XX ст.).

Міста Росії, Австро-Угорщини та Польщі.

Друга НТР та її вплив на розвиток освіти, науки у містах. Еволюція міст у міжвоєнний період (1919-1939 рр.). Розвиток міст у післявоєнний період.

Українські міста у складі Російської імперії. Міста Західної України у складі імперії Габсбургів. Розвиток українських міст у складі СРСР.

Сучасний розвиток європейських міст (70 - ті роки - початок XXIст.)

Світові тенденції розвитку європейських міст в умовах інтернаціоналізації та глобалізації. Типи постіндустріальних міст.

Посилення інтернаціоналізації та глобалізації світового господарства. Розвиток урбанізаційних процесів на етапі інформаційно-технологічної революції. Основні тенденції розвитку міст Європейської цивілізації в умовах глобалізації та розгортання сучасного етапу НТР. Інтеграція Європи та її вплив на урбанізаційні процеси. Динаміка чисельності населення в містах.

Мегаполіси, міські агомерації, малі та середні міста. Мономіста, закриті міста, міста – наукові центри. Співвідношення «столиця – провінція». Європейське місто культури як бренд.

Глобальні міста. Брюссель, Женева. Світові міста. Лондон, Відень, Франкфурт-на Майні, Цюріх, Роттердам,.

Креативні міста.

Технополіси. Лондон, Париж, Бостон,

Університетські міста.

Міста-культурні центри. (Стамбул, Лондон, Париж, Відень, Мадрид, Лісабон, Санкт-Петербург. Міста-музеї. Венеція, Флоренція, Барселона, Амстердам, Дрезден, Брюгге.

Міста-релігійні центри. Ватикан.

Міста-центри туризму.

Особливості розвитку сучасних міст України.

Туризм в європейських містах

Історія розвитку європейського міського туризму. Найбільші туристичні міста Європи. Загальні ознаки європейського міського туризму. Туристичні ресурси європейських міст, їх туристична інфраструктура. Туристичні інформаційні центри. Туристичний імідж міст. Міста – центри культурно-пізнавального туризму. Міста – центри паломництва та релігійного туризму. Міста-курорти та центри лікувально-оздоровчого туризму. Міста – центри

ділового туризму. Розважальний, екстремальний та шопінг-туризм у європейських містах.

Історія розвитку міського туризму в Україні.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 6

ІСТОРІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ ЄВРОПИ

Навчальний курс «Історія повсякденності Європи» має на меті формування у студентів знань про особливості повсякдення античної, середньовічної Європи та повсякденне життя європейців Нового та Новітнього часу. Він ознайомлює здобувачів вищої освіти з умовами життя, праці та відпочинку (побуту, умов проживання, раціону харчування, способів лікування, соціальної адаптації), та факторів, які впливали на формування свідомості і норм поведінки, соціально-політичні переваги переважної більшості європейців в різні історичні епохи.

Курс охоплює період з часів стародавнього світу й до сьогодення і ставить завдання оволодіння знаннями основних концепцій та специфічних феноменів і характеристик культури повсякденності, притаманних різним історико-культурним періодам і типам суспільства.

Курс передбачає знання теоретичних аспектів та особливостей історичного розвитку культури повсякденності Європи, науковий аналіз історичних та статистичних джерел з історії повсякдення.

Програми дисципліни враховує загальноприйняті у вищій школі принципи викладання навчальних дисциплін, складені у відповідності до типових програм історичних факультетів вищих навчальних закладів, з урахуванням шкільної програми для середньої загальноосвітньої школи.

Історія повсякденності Європи як наука і навчальна дисципліна

Повсякденність у розрізі сучасних антропологічних знань. Предмет, методологія, основні проблеми історії повсякденності. Теоретичний контекст становлення історії повсякденності. Повсякденність – основа соціальності. Співвідношення макро і мікроісторії, дослідження суспільних змін. Взаємовідносини історичної антропології і теорії повсякденності.

Міждисциплінарність як найбільш адекватний метод пізнання складності і розмаїття повсякденного життя. Західноєвропейська соціологія повсякдення. Е. Дюркгейм, А. Шюц. Французький структуралізм і його вплив на сучасні дослідження повсякденного життя: Л. Леві-Брюль, К. Леві-Строс. Значення структурного методу. Концепція історії і культури Й. Хейзинги.

Історична школа «Анналів»: від джерел до наших днів. Три етапи становлення. Фундатори традиції – М. Блок, Л. Февр. Внесок Ф. Броделя в розвиток досліджень, сучасний етап «Анналів». Гуманітарні дослідження в Україні. Основні принципи дослідження історії повсякденності.

Форми взаємодії людини в історії і поняття повсякденності

Взаємодія людей через цінності, форми культурної взаємодії. Соціальний лад, релігія. Сім'я, освіта, мистецтво, наука, відпочинок, дозвілля.

Концепція повсякденної культури. Взаємодія світу речей і свідомості. Структуруючі витоки повсякденності. Визначення поняття «повсякденності». Повсякденність як фундаментальна антропологічна категорія.

Довкілля як фундамент повсякденності. Час повсякденності. Природні, історичні, економічні і соціальні фактори формування повсякденності. Природно-космічні, природно-біологічні рівні повсякденності. Форми повсякденної активності. Календарна повсякденність. Річні, сезонні, добові ритми. Структура добового часу. Онтогенетичні обмеження повсякденності: дитинство, юність, зрілість. Ретроспективність повсякденності. Вихід за межі повсякденності. Нормативна і екстремальна повсякденність.

Повсякденність в Античній Греції

Особливості античної культури Греції. Повсякденне життя античного полісу. Соціальне розшарування громадян в античному місті. Ойкос – як простір приватного життя й діяльності. Рабство і його основні форми. Скасування боргового рабства в Греції. Побут грецького селянина. Побут грецького городянина. Особливості виховання й освіти в Афінах і в Спарті. Дозвілля давніх греків.

Повсякденність в Античному Римі

Характерні риси римської античності. Заснування і розвиток давнього Риму. Населення Риму і його соціальне розшарування. Виховання і освіта в родині і в школі. Римські ідеали виховання. Побут римського селянина. Побут римлянина. Дозвілля римлян.

Повсякденність візантійців

Простір візантійського повсякдення. Релігійно-церковне життя у Візантії. Сільський ландшафт, сільське поселення, помешкання селян. Простір візантійського міста, його архітектурні особливості. Міське помешкання: екстер'єр та інтер'єр. Простір повсякдення візантійського імператора.

Структури виробничого повсякдення. Трудове повсякдення візантійського селянина. Трудове повсякдення візантійського ремісника. Візантійський чиновник та інтелектуал за роботою.

Структури побуту візантійців. Родинне господарство. Одяг, харчування, гігієна, медицина. Дозвілля візантійців.

Повсякденність у середньовічній Західній Європі

Стани середньовічного суспільства: духовенство, рицарство, селянство. Матеріальне забезпечення різних верств населення і пов'язані з ним поняття – «харчування», «гідне утримання», «жити повною чашею».

Вплив релігії і церкви на формування господарської діяльності, культури, освіти, науки в епоху Середньовіччя. Посилення церкви і монастирів. Монастирі як чинник розвитку господарства в середні віки. Повсякденне життя середньовічного монастиря.

Спільнота феодалів і рицарів. Сеньйори і васали. Сеньйорія: обстановка повсякденного життя. Повсякденне життя в замку. Куртуазна культура. Розваги аристократів. Турніри, полювання.

Простір і соціальний ландшафт середньовічного міста Західної Європи. Городяни на площі. Міські видовища: релігійні, цехові процесії, страти,

урочисті в'їзди монархів, театр у міському житті. Основні соціальні групи міста. Міські маргінали: жебраки, злодії-«пілігрими», волоцюги, повії. Міський кат.

Повсякдення ремісничої корпорації, торгової гільдії, церковної парафії. Цехи і вільна праця. Торгові гільдії і компанії. Ремісники і торговці в парафіяльній церкві. Повсякденний домашній побут городянина. Домашнє господарство. Одяг, харчування, кулінарія, гігієна, медицина. Розваги середньовічних городян.

Повсякдення європейських народів в епоху Ренесансу

Стилізація в епоху Відродження. Гуманістична ідейна основа, ренесансна культура. Повсякденний побут Італії, його гуманістична спрямованість. Стилізація побуту на північ від Італії, лицарська ідея, лицарські ордени, ставлення до війни. Роль шлюбу для різних соціальних станів. Переважання церковної форми шлюбу. Весільні обряди. Сімейно-шлюбні відносини, звичай «пробних ночей». Патріархальність родинних стосунків. Подружжя невірність. Становище жінки залежно від стану. Куртуазність. Ментальність людини епохи Відродження: тема смерті, макабр, мистецтво вмирати, брутальність. Матеріальні структури повсякденності епохи Відродження. Міське середовище, житло, інтер'єри, меблі. Харчування. Чоловічий та жіночий костюм Італії, Іспанії, Франції, Англії, Німеччини. Ренесансний стиль одягу та стиль маньєризму, що втілювався в іспанському костюмі.

Повсякденність в епоху бароко та рококо (XVII – XVIII ст.).

Культурно-побутова особливість абсолютизму. Придворний етикет Франції, Англії, Іспанії. Роль армії. Дух публічності, пікантності. Дворянство в епоху абсолютизму. Норми і цінності буржуазного світу. Життя низів суспільства. Риси галантного століття, стилістика бароко та рококо. Шлюб та сім'я різних станів у XVII – XVIII ст. Система виховання. Матеріальні структури повсякденності у XVII – XVIII ст. Харчування і застілля. Місто, житло. Риси барокового стилю та рококо в інтер'єрі, меблях. Чоловічий та жіночий костюм у часи бароко та рококо.

Європейська повсякденність у XIX ст.

Цінності та норми буржуазного світу. Риси вікторіанської епохи, ставлення до жінки та шлюбу. Етика та естетика джентльмена. Особливості дендизму: костюм, манера поведінки, стиль життя. Матеріальні структури повсякденності у XIX ст. Індустріалізація, транспорт, зв'язок, технічні новації. Побутові риси європейців в епоху класицизму, ампіру, бідермайєра, еkleктики та модерну: інтер'єр житла, предмети побуту, меблі. Чоловічий та жіночий костюм у часи класицизму, ампіру, еkleктики та модерну.

Особливості вивчення повсякденності сучасного суспільства

Науково-технічні революції XX ст. Досягнення науки і техніки у повоєнну добу. Головні тенденції розвитку глобального технологічного простору. Вихід людини в космос, висадка на Місяць. Зростання ролі освіти: національні і особистісні аспекти. Завдання, які висувуються «новою економікою» і глобалізацією. Значення людського капіталу. Підходи до модернізації освіти у XXI ст.: американський і європейський варіанти.

Комп'ютерна революція. Глобальна павутина «Інтернет» та зміни, нею обумовлені.

Європейська і американська моделі сучасного постіндустріалізму. Інформаційні революції в історії людства. «Альтернативні люди» духовного виробництва кінця ХХ – початку ХХІ ст. Хакерство: історія і типологія. Нова основа становища людини у суспільстві і соціального поділу.

Сучасна екологічна криза. Демографічна революція і «демографічний вибух». Світова продовольча проблема. Історія зростання нерівності між країнами і всередині країн. Бідність. Соціальна сфера як найважливіший елемент життєдіяльності держави. Інтенсифікація міграційних процесів. Історично відомі види соціальних перетворень. Соціалістичні і капіталістичні варіанти розв'язання соціальних суперечностей. Зміни, які відбуваються на сучасному ринку праці. Криміногенна ситуація у світі.

Боротьба за ідентичність. «Прискорення часу». Значення комфорту і життєвого середовища. Світ через споживання. Вплив сучасних ЗМІ на життя суспільства. Штучні інтелектуальні системи і повсякденне життя людини. Мультикультуралізм. Молодіжні субкультури. Мода. Харчування.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 7 ІСТОРИЧНА УРБАНІСТИКА

Навчальний курс «Історична урбаністика» має на меті сформувати цілісне сучасне уявлення про урбанізаційні процеси та їх специфіку в Україні, країнах Європейської та інших найбільших світових цивілізацій на різних етапах історичного розвитку, ознайомити студентів з основними теоретичними та концептуальними підходами до проблем вивчення історії міста як феномену. Курс охоплює період з часів стародавнього світу й до сьогодення і ставить завдання оволодіння знаннями про історичний шлях, який пройшли міста та їх ролі у світовій історії, формує діалектичне розуміння багатогранності та суперечливості міської історії, розуміння урбанізації як одного з найважливіших суспільних явищ.

Також курс передбачає знання сучасних концепцій і найновіших досягнень сучасної урбаністики, знання політичних, економічних та соціокультурних процесів, які відбуваються у сучасних містах, науковий аналіз історичних та статистичних джерел з історії міст.

Програми дисципліни враховує загальноприйняті у вищій школі принципи викладання навчальних дисциплін, складені у відповідності до типових програм історичних факультетів вищих навчальних закладів, з урахуванням шкільної програми для середньої загальноосвітньої школи.

Міська система розселення та її характеристика

Поняття міста. Класифікація міст. Головні форми міського розселення: місто, міська агломерація, урбанізована зона (мегаполіс). Критерії виділення міських поселень у різних країнах світу. Підходи ООН до визначення статусу міста. Нові підходи ЄС та ОЕСР до розмежування міських і сільських територій. Головні ознаки міста: екістичні, економічні, архітектурні, демографічні, соціальні, правові.

Ознаки класифікації міст: людність, функції, генеза, економіко-географічне положення. Взаємозв'язок між людністю міста і елементами демографічної, соціальної та функціонально-планувальної структури. Малі, середні, великі, надвеликі міста, міста – мільйонники, мегаміста. Проблеми оптимальної величини міста. Генетична класифікація міст як відображення історичних умов виникнення і розвитку, формування функціональної структури і планувального типу. Роль економіко-географічного положення для розвитку міст. Поняття міської агломерації. Елементи територіальної структури агломерацій. Типи агломерацій: моноцентричні та поліцентричні (конурбації). Види зв'язків між центром та периферійною зоною агломерацій.

Функції міст.

Сутність і особливості сучасних урбанізаційних процесів у світі

Урбанізація як глобальний процес. Фактори і закономірності урбанізації. Кількісні параметри та загальні риси сучасної урбанізації у світі. Нерівномірне зростання міського населення в окремих регіонах і країнах різного типу. Урбанізація як просторовий процес. Еволюція форм урбаністичного розселення: місто, міський вузол, міська агломерація, урбанізований район і урбанізована зона. Характеристика найбільших мегалополісів світу. Поняття урбаністичної структури і територіально-урбаністичної структури. Сутність субурбанізації та рурбанізації. Поняття ареальної урбанізації.

Основні риси урбанізації в сучасному світі. Специфіка урбанізаційних процесів в окремих країнах світу. Поняття глобального міста, світового міста. Ознаки глобальних міст. Типологія глобальних міст. Проблеми урбанізації в різних регіонах світу. Урбанізаційні процеси в Україні.

Історична урбаністика в системі соціогуманітарного знання

Соціально-політичні та теоретичні передумови формування урбаністики як навчальної дисципліни. Її взаємозв'язок з соціологією, географією, антропологією, економікою, теорією політики, історією культури: спільне та особливе. Міждисциплінарність сучасної урбаністичної теорії. Урбаністична теорія як частина соціальної теорії. Залучення людей з їх взаємозв'язками економіки, культури та політики у реальну географію міста як населеного пункту. Структура урбаністичної теорії як науки та її методи.

Предмет та об'єкт дослідження історичної урбаністики. Місто як соціум. Генезис і еволюція міст у контексті історичної регіоналістики, соціології та нової локальної історії. Міська і сільська історія. Історичне місто.

Історіографія та методологія історичної урбаністики

Місто як мікрокосмос суспільства модерності. Методологічні підходи до вивчення історії міста і процесів урбанізації. Основні наукові школи в історичній урбаністиці.

Класичні та неокласичні урбаністичні теорії. Криза узагальнюючих теорій міста на початку ХХІст. Макс Вебер про місто в історії. Георг Зіммель-перший соціолог модерності. Чиказька, Лос-Анжелеська школи, британська школа «нової локальної історії». Вплив постколоніалізму на урбаністичну теорію. Дослідження проблем міста в українській історичній науці. Проблеми термінології дисципліни.

Зародження та історія розвитку міст в епоху ранніх цивілізацій

Причини та фактори виникнення перших міст. Становлення міст: історична ретроспектива. Особливості формування та структури урбаністичних поселень. Проблеми визначення поняття «місто». Історія та причини виникнення перших міст Давнього світу й Античності. Теорії виникнення міст.

Соціальні характеристики перших міст Месопотамії та Єгипту. Феномен міст-полісів Античності. Античні міста Північного Причорномор'я.

Розвиток міст у період середньовіччя (V – XV ст.)

Стан та причини занепаду античних міст у добу раннього середньовіччя (V – X ст.).

Відродження міст та урбанізаційні процеси у Західній Європі в XI ст. Комунальні революції.

Середньовічне міське ремесло, торгівля. Архітектура, будівництво в містах. Розвиток освіти, науки.

Середньовічні міста Європи та України: характеристика й особливості. Історія утворення цехів.

Міста епохи Модерну (XVI – друга половина XX ст.)

Вплив Великих географічних відкриттів на розвиток західноєвропейських міст. Міста суспільств Європейської цивілізації у період первісного накопичення капіталу. Вплив процесу «огорожування» в Англії на урбанізаційні процеси. Створення ринку робочої сили в містах. Європейська колонізація та створення міст у Північній Америці. Особливості доіндустріальних міст.

Промисловий переворот та процеси індустріалізації у західноєвропейських містах та США в останній третині XVIII – середині XIX ст. Індустріалізація та ріст міст.

Міста Західної Європи та США у період монополістичної конкуренції (остання третина XIX – початок XX ст.). Друга НТР та її вплив на розвиток освіти, науки у містах. Еволюція міст у міжвоєнний період (1919 – 1939). Розвиток міст у післявоєнний період.

Урбанізація на українських землях у складі Речі Посполитої, Російської імперії. Міста Західної України у складі імперії Габсбургів. Видатки та повинності міського населення. Еволюція промислового виробництва в містах (цеховий лад, мануфактури, фабрично-заводське виробництво).

Розвиток українських міст за радянських часів.

Сучасний розвиток міст (70 - ті роки XX - початок XXI ст.)

Посилення інтернаціоналізації та глобалізації світового господарства. Розвиток урбанізаційних процесів на етапі інформаційно-технологічної революції. Основні тенденції розвитку міст Європейської цивілізації в умовах глобалізації та розгортання сучасного етапу НТР. Інтеграція Європи та її вплив на урбанізаційні процеси. Динаміка чисельності населення в містах.

Мегаполіси, міські агломерації, малі та середні міста. Мономіста, закриті міста, міста – наукові центри. Співвідношення «столиця – провінція». Європейське місто культури як бренд.

Рівень життя в містах, споживання, зайнятість. Інфраструктура міст.
Особливості розвитку сучасних міст України.

Місто як феномен сучасної культури

Місто як соціокультурний феномен: ракурси дослідження. Сучасний стан урбаністики: багатоаспектність, дискусійність та суб'єктивність оцінок. Предметні ракурси дослідження: міждисциплінарний підхід. Соціологічний ракурс: специфіка міста як простору взаємодії; особливості міського способу життя та наслідки урбанізації.

Класичні теорії соціокультурної парадигми міста. М. Вебер: місто як особливий тип соціальних відносин. Ф. Тенніс: місто як суспільна соціальність. Місто як комунікативне середовище. Специфіка комунікативного простору міста. Соціокультурні проблеми міст.

Архітектура міст

Соціологія міської архітектури. Радикальний постмодернізм архітектури Ж. Бодріяра. Архітектурний постструктуралізм П'єра Бурдьє. Цивілізаційна соціологія архітектури П. Сорокіна. Соціологія інформаційного суспільства М. Кастельса та архітектура постмодерну.

Архітектура суспільства: теорії соціології архітектури Й. Фішера та Х. Делітц. Сучасний американський підхід до соціології архітектури. Р. Сміт та В. Бані: теорія символічного інтеракціонізму та архітектура. Архітектурні об'єкти як індикатор стану суспільства. Архітектура як відображення внутрішньої сутності людини. Архітектура як символічна мова суспільства.

Місто як центр економічної діяльності

Зміни економічної ролі міст при «пізньому» капіталізмі. Зв'язок міста і капіталізму: різноманітність проявів капіталізму в містах та різноманітні сфери життя капіталістичного метрополіса. Фактори, які сприяли формуванню капіталістичного міста. Аналіз нерівномірності міського розвитку: фізичне сусідство соціально полярних верств.

Ідеї сучасних марксистів-урбаністів. Шарон Зукін про символічну економіку. Поняття культурної економіки міст. Креативні індустрії та креативне місто.

Місто і природа

Парадоксальність відносин природи і міста: місто як «інше» природи та тісний взаємозв'язок міста і природи в його історії. Місто як своєрідна екосистема. Екологічний відбиток міста. Місто – центр складних діалектичних відносин природи і культури.

Глобальні проблеми енергетичних ресурсів, нестачі продовольчих ресурсів, соціальних «хвороб» у просторі урбаністичних поселень.

Проблеми глобального забруднення великих міст та індустріально-виробничих центрів (Європа, США, Україна та ін.). Наслідки глобальних екологічних катастроф: зони відчуження (Чорнобиль, Фукусіма та ін.).

Перспективи новітніх соціально-екологічних проектів у підтриманні рівноваги у системі «людина – природа». Еко-поселення як альтернативна відповідь сучасним мегаполісам.

Життя в містах: масові епідемії, проблеми санітарного контролю, розвиток медичних знань та охорони здоров'я

Освоєння міського простору. Масові епідемії у містах у XIII – XVIII ст. Санітарний стан міст у XIX – XX ст.

Сучасна санітарно – гігієнічна ситуація в містах. Екологічні проблеми міського господарства.

Туризм в містах

Історія розвитку міського туризму. Найбільші туристичні міста світу. Загальні ознаки міського туризму. Туристичні ресурси міста, його туристична інфраструктура. Туристичні інформаційні центри. Туристичний імідж міста. Міста – центри культурно-пізнавального туризму. Міста – центри паломництва та релігійного туризму. Міста-курорти та центри лікувально-оздоровчого туризму. Міста – центри ділового туризму. Розважальний, екстремальний та шопінг-туризм у містах.

Історія розвитку та перспективи міського туризму в Україні.

Місто і повсякденність

Вулиці як місця проживання. Естетичне і щоденне. Міська повсякденність. Повсякденність як простір спонтанності. Поведінка як «мова» по відношенню до «мови» – культури. Репрезентантне та непрезентантне у повсякденності. Пам'ять та повсякденність.

Соціальні та культурні відмінності у містах. Соціальна сегрегація та поляризація. «Геттоізація» та бідність. Складнощі опису й аналізу міської бідності.

Міський спосіб життя. Суб'єкти міської комунікації: співтовариства та субкультури. Динамічні процеси міського життя.

Міська політика і управління містом

Взаємозв'язок міської політики з національною економікою, політичними процесами, державними структурами. Міський уряд та міське управління. Вплив глобалізації на розвиток міст та її соціальні наслідки.

Міста і глобалізація. Майбутнє міст

Взаємозв'язок урбаністичної теорії з політичною економією та аналізом світових систем для вивчення впливу глобалізації на міста. Критика «державо-центричних» схем світової економіки. Транснаціональні корпорації та глобальні міста як командні пункти світової економіки. Світові та глобальні міста.

Сучасні світові тенденції розвитку міст. Технополіси як образ і тенденція в розвитку міст. М. Кастельс: чотири типи технополісів: індустриальні комплекси високотехнологічних фірм; наукові міста; технологічні парки; змішаний – синтезований тип.

Глобальні міста і державна політика. Джентрифікація як глобальний процес. Глобальне місто – сучасний центр розвитку міської цивілізації. С. Сассен-Кооб: основні риси глобальних міст. Інформатизація як невід'ємна риса розвитку міст. Основні тенденції розвитку міст у сучасній Україні: перспективи та завдання. Глобальне і національне в сучасному просторі

українських міст. Проблема збереження культурної й національної ідентичності міського середовища. Брендінг та маркетинг міст.

Утопічні тенденції в європейській урбаністиці. Складнощі прогнозування розвитку міст в ХХІ ст. Колізії між віртуальним та матеріальним містом. Перспективи розвитку урбаністичної теорії.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 8

ІСТОРИЧНІ ПОРТРЕТИ ПОЛІТИЧНИХ ТА ДЕРЖАВНИХ ДІЯЧІВ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ХХ СТ.

Навчальний курс «Історичні портрети політичних та державних діячів зарубіжних країн ХХ ст.» має на меті вивчення біографій відомих зарубіжних політичних та державних діячів, опанування основних принципів і методів біографістики, глибоке пізнання суті персоніфікованої історії зарубіжних країн; формування соціально-особистісних компетенцій, сприяння розвитку індивідуальних здібностей здобувачів вищої освіти. Також він сприяє здатності чітко і логічно відтворювати базові історичні знання з історії зарубіжних країн ХХ ст., оцінювати нові відомості, факти, події та інтерпретації в контексті формування цілісної історичної картини Європи; усвідомлювати та інтерпретувати вивчений матеріал з історії зарубіжних країн ХХ ст., формувати й науково аргументувати власну позицію, брати активну участь у дискусіях.

Історичні та сучасні концепції державного та політичного лідерства

Формування, становлення та розвиток партійного лідерства. Концептуальний підхід аналізу партійних лідерів, їх завдання та функції. Вплив партійного лідерства на формування й розвиток сучасної європейської політичної еліти

Функції, стиль, типологія, імідж державних та політичних діячів

Політичний імідж в його аспектах, аналіз методологічних труднощів його визначення та можливі шляхи їх подолання. Особливості функціонування та шляхи формування політичних еліт у демократичному і тоталітарному суспільствах. Сучасні теорії походження еліт. Існування різних аспектів політичного лідерства. Типологія політичного лідерства. Понятійний апарат - імідж, лідер, політичне лідерство. Критерії класифікації політичних лідерів. Класифікації основних факторів іміджу політичних лідерів. Психологічна природа іміджу. Компоненти моделі іміджу політичного лідера. Засоби формування іміджу політичного лідера.

Вожді і лідери. Культ особи політичного лідера

Поняття вождизму. Вождизм як тип владних відносин, вождизм як владний інститут. Співвідношення понять лідера і вождя. Поняття диктатури. Прояв месіанізму в політичній діяльності політичних лідерів. Культ особи політичного лідера. Соціальна природа культу особи. Прояви культу особи в політичній практиці. Міф про мудрого лідера.

Сучасні західні теорії лідерства

Теорії рис (Ф.Гальтон, К.Берд, Є.Вятр, Р.Такер, Р.Емерсон, К.Стінер, Ю.Дженнінгс, Б.Басс, Є.Боргатт, Р.Каттел, Г.Стайс, Р.Манн, А.Лоутон, Е.Роуз,

М.Гантер). Ситуативні теорії лідерства (Р.Стогділл, Т.Хілтон, А.Голдієр, К.Бланшар, Є.Богардус, Л.Картер, Е.Мемфорд, А.Мерфі, М.Ніксон, Дж.Хемфілд, П.Херсі, Дж.Шнайдер). Особистісно-ситуаційні теорії (Є.Уесбук, К.Кейс, Дж.Браун, Г.Герт, С.Мілліз) та лідерські теорії «очікування-взаємодії» (Дж.Хоманс, Р.Стогділл, Ф.Фідлер).

Гуманістичні теорії. Інтерактивний аналіз (М.Едельман). Пасіонарна теорія лідерства (Л.Гумільов). Транзактні теорії (Холланддер). Модель Граєна. Теорія провіденційного лідерства (Й.Дрор, Я.Толмен, Д.Сілвер).

Фаталізм долі людина в працях європейських та американських істориків ХХ. Людина в Європі періоду занепаду О. Шпенглера. Ж.-П. Сартр про людину в історії. Тейяр де Шарден і «повернення» до середньовічного історичного фаталізму. «Розчарування у прогресі» науковців-істориків.

Волюнтаризм в працях європейських та американських істориків ХХ- початку ХХІ ст. Макс Вебер і його розуміння соціальної людини. Абсолютний історизм Б. Кроче. Особистість у історіософії Р. Колінгвуда. Повернення до позитивізму і кантіанства.

Сучасне бачення проблеми «людина та історія» К. Ясперс, проблема осьового часу і долі людини. Ф. Фукуяма - людина наприкінці історії. Людина в методології історії сучасних українських науковців - Н. Яковенко та Л.Зашкільняка.

Відомі постаті державних та політичних діячів ХХ століття в зарубіжній історіографії. Зарубіжна біографістика ХІХ - початку ХХ ст. Зарубіжна біографіста між двома світовими війнами. Сучасна зарубіжна персоналістика.

Порівняльна характеристика видатних зарубіжних діячів ХХ століття

Б. Муссоліні, А. Гітлер і Й. Сталін; С. Берлусконі і В. Брандт; Мао Цзедун і Чан Кайші, Конрад Аденауер і Шарль де Голль.

Відомі політичні, історичні, громадські і культурні діячі Великої Британії
Клемент Еттли. Вінстон Черчилль. Ентоні Іден. Гарольд Макміллан. Александр Дуглас-Гюм. Гарольд Вільсон. Маргарет Тетчер. Джон Мейджор. Ентоні Блер.

Відомі політичні, історичні, громадські і культурні діячі Німеччини

Конрад Аденауер - батько нової Німеччини. Прихід в політику й політична діяльність між I та II світовими війнами. Перші повоєнні роки: дорога до канцлера. Основні засади внутрішньої політики канцлера Конрада Аденауера. Досягнення «соціальної ринкової політики». Суть зовнішньополітичної концепції «нова Німеччина в новій Європі». Важка дорога на Схід. Відставка та життя канцлера - "пенсіонера". Сучасні оцінки діяльності та пам'ять. Людвіг Ерхард - автор "німецького дива". Курт Георг Кізіґер - канцлер першої "великої коаліції". Соціал-демократ Віллі Брандт - батько «нової східної політики». Канцлер Гельмут Шмідт - борець з тероризмом. Гельмут Коль - канцлер возз'єднаної Німеччини. Герхард Шрöder - канцлер соціал-демократ на чолі об'єднаної Німеччини. Ангела Меркель - перша жінка канцлер ФРН.

Відомі політичні, історичні, громадські і культурні діячі Італії

Умберто П. Віктор Емануїл III. Беніто Амількаре Андреа Муссоліні.

Відомі політичні, історичні, громадські і культурні діячі Франції

Венсан Оріоль. Рене Коті. Шарль де Голль. Жорж Помпиду. Валері Жискар д'Естен. Франсуа Міттеран. Жак Ширак. Їх внесок у європейську та світову політику.

Відомі політичні, історичні, громадські і культурні діячі США

Гаррі Трумен. Дуайт Ейзенхауер. Джон Фітцджеральд Кеннеді. Ліндон Джонсон. Річард Ніксон. Джиммі Картер. Рональд Рейган. Джордж Герберт Вокер Буш-старший. Білл Клінтон.

Відомі політичні, історичні, громадські і культурні діячі Польщі

Юзеф Клеменс Пілсудський. Едвард Ридз-Смігли. Владислав Евгеніуш Сікорський. Едвард Герек. Лех Валенса. Войцех Вітольд Ярузельський. Владислав Рачкевич. Едвард Бернард Рачинський. Казимеж Александер Саббат. Ришард Качоровський.

Відомі політичні, історичні, громадські і культурні діячі Чехії

Томаш Гарріг. Вацлав Гавел.

Відомі політичні, історичні, громадські і культурні діячі Китаю

Сунь Ятсен. Юань Шикай. Мао Цзедун. Чан Кайші. Ден Сяопін.

Відомі політичні, історичні, громадські і культурні діячі Японії

Імператор Тайсо. Імператор Сьова. Імператор Акіхіто.

Відомі політичні, історичні, громадські і культурні діячі Індії

Джавахарлал Неру. Індіра Ганді. Чандра Шекхар Сінгх. Раджив Ганді. Нарасімха Рао. Індер Кумар Гуджрал.

Історичні портрети диктаторів країн Латинської Америки

Особливості авторитарного режиму в Мексиці на межі XIX – XX ст. (порфізм). Постать Портірію Діаза. Диктаторський режим в Гаїті. Папа Док (Франсуа Дювальє). Диктаторський режим в Домініканській Республіці. Рафаель Трухільо. Особливості режиму революційного каудильїзму в Республіці Куба. Фідесь Кастро. Авторитарний режим клану Сомоси в Нікарагуа. Диктатура Альфредо Стресспера у Парагваї. Особливості авторитарного режиму в Чилі. Аугусто Піночет. Авторитарний режим у Перу. Альберо Фухіморі.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 9

ТАЄМНІ ТОВАРИСТВА ЄВРОПИ

Навчальний курс «Таємні товариства Європи» має на меті розкрити історію створення, принципи та механізми функціонування таємних товариств, охарактеризувати інституційну структуру, механізм прийняття та імплементації рішень їх керівних органів, визначення основних пріоритетів діяльності. Курс передбачає також ознайомлення з історією діяльності таємних товариств від момент їх створення до сьогодення, визначення їх основних цілей та завдань.

Хронологічно курс охоплює період з часів виникнення перших таємних товариств до сучасності, а його метою є оволодіння основним фактажем

знань з даної проблематики, уміння опрацьовувати та аналізувати основні джерела та літературу, робити обґрунтовані та логічні висновки.

Програма дисципліни враховує загальноприйняті у вищій школі принципи викладання навчальних дисциплін, складені у відповідності до типових програм історичних факультетів вищих навчальних закладів, з урахуванням шкільної програми для середньої загальноосвітньої школи.

Специфіка і особливості таємних товариств їх класифікація

Релігійні таємні товариства. Історія таємних товариств на сторінках інтернетвидань. Понятійний апарат: таємні товариства. Джерела та література.

Таємні культу. Містичні вчення. Первинний дух містерій та наслідки їх занепаду

Древні містерії. Старовина магія. Зороастр і його вчення. Поклоніння вогню. Походження слова Бог. Міф Рустама. Поклоніння Митрі. Обряди посвячення. Релігії, що походять від магізму.

Таємні вчення Індії

Брама і Будда. Асктизм. Гімнософісти. Єгипетська цивілізація. Жреці та царі. Єгипетська міфологія. Фенікс. Хрест. Місця посвячення. Порядок посвячення. Містерії Серапіса, Озіріса. Ізіда. Діонісії або вакхічні містерії. Китайська метафізика. Лаутзе. Японські містерії. Лама. Мексиканські та перуанські містерії. Людські жертвоприносини.

Релігійно-освітні таємні товариства

Лицарство. Первинна мета. Правила і доктрини. Лицарі храму. Заснування ордену. Яків Моле. Таїнство тамплієрів. Бафомет. Падіння лицарів храму. Братство Сіона. Тевтонський орден. Організація та статут товариства єзуїтів. Ордену студентів.

Орден Розенкрейцерів. Орден золотих Розенкрейцерів. Перехід до франкмасонів. Ілюмінати. Алхіміки. Мета алхімії. Тінктура. Доля алхіміків. Ян Гус і гуситський рух. Ієронім Празький.

Судові таємні товариства

Священні Феми. Посадові особи і організація. Мова та правила посвячених. Процедура. Виконання вироків. Поцілунок діви. Беаті Паолі. Характер товариства. Напрямок і вчення. Таємні суди у Німеччині. Беаті Паолі. Характер товариства. Напрямок і вчення.

Розбійники. Шофери або топільщики. Гардуна. Карбонарі

Розбійники. Шофери або топільщики. Походження і організація товариства. Релігійні та цивільні обряди. Гардуна. Походження товариства. Організація, знаки та легенди. Карбонарі. Історія товариства. Св. Теобальд. Вендита або ложа. Обряд посвячення. Чини та символи. Статут. Авзонська республіка.

Друга хартія. Карбонарізм у Франції, Північній Італії. Карбонарізм і церква.

Ілюмінати

Історія заснування товариства. Ритуальність товариства. Члени товариства. Обряд посвячення. Чини та символи.

Франкмасони

Франкмасони. Предки Хірама. Хірам, Соломон і цариця Савська. Перші масони. Статути і звичаї. Знаки і символи. Устрій. Колегія чинів. Обряди посвячення. Учень, підмайстер, майстер. Масонські бенкети. Мізраїмкська система. Нові лицарі храму.

Розвиток масонства в країнах Європи

Масонство в Англії, Шотландії, Франції, Італії, Іспанії, Португалії, Швейцарії, Швеції, Польщі, Голландії, Німеччині, Туреччині, Азії, Африці та Океанії, США.

Розвиток масонства в Італії, Іспанії, Португалії. Розвиток масонства в Швейцарії, Швеції, Голландії. Розвиток масонства в Туреччині, Азії, Африці та Океанії. Двостатеве масонство. Походження і напрями. Перші товариства обох статей. Лицарі та німфи троянди. Дочка масона.

Більдерберзький клуб

Історія заснування товариства. Учасники клубу. Місця їхніх зістрічей. Обряд посвячення. Чини та символи.

Череп і кістки

Історія заснування товариства. Ритуальність товариства. Члени товариства. Обряд посвячення. Чини та символи.

Богемський клуб

Історія заснування товариства. Місце зустрічі товариства – Богемська роща. Ритуальність товариства. Члени товариства. Обряд посвячення. Чини та символи.

Opus Dei

Історія заснування товариства. Ритуальність товариства. Члени товариства. Відомі керівники. Структура. Навчальні заклади. Храми. Обряд посвячення. Чини та символи.

Лицарі золотого кільця

Історія заснування товариства. Ритуальність товариства. Члени товариства. Відомі керівники. Структура. Обряд посвячення. Чини та символи.

Маджестік 12

Історія заснування товариства. Ритуальність товариства. Члени товариства. Відомі керівники. Структура. Обряд посвячення. Чини та символи. Товариство в масовій культурі.

Клуб Пекельного полум'я

Історія заснування товариства. Ритуальність товариства. «Клуб Пекельного полум'я» герцога Вортон. «Клуб Пекельного полум'я» Френсіса Дешвуда. Члени товариства. Відомі керівники. Структура. Обряд посвячення. Чини та символи. Занепад клубу. Сучасний «Клуб Пекельного полум'я» в Лондоні

Суспільство Туле. Історія заснування та діяльність товариства. Друкований орган. Роль у Третньому рейху. Ідеологія. Ритуальність товариства. Члени товариства. Відомі керівники. Структура. Обряд посвячення. Чини та символи.

Мафія

Історія зародження. Деякі характерні риси старої мафії. Структура та «статут» мафії. Організації. Мафія: історія і сучасність. Сучасні мафіозні організації.

Нацизм. Таємне товариство

Окультне відродження Німеччини 1880-1910 рр. «Арманеншафт» і таємні масонські ложі. Германенорден. «Золота зоря». Орден Нових тамплієрів. Таємне товариство Едди. Товариство «Туле». Аріософське товариство Герберта Рейхштайна. Орден Зеленого дракона. Спіс Долі. «Майн Кампф» і проповіді Карла Хаусхофера. Окультні апостоли Гітлера. Генріх Гиммлер - магістр нового Тевтонського ордена. «Распутін» Гиммлера. Чорний орден – СС. Замок Вевельсбург. «Аненербе» - окультне бюро СС. Експедиції в Тибет.

Таємні товариства України

Історія засування товариства. Ритуальність товариства. Члени товариства. Відомі керівники. Структура. Обряд посвячення. Чини та символи.

МОДУЛЬ 2
ПИТАННЯ ДО ВИПУСКНОГО ЕКЗАМЕНУ ЗІ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ
«ЄВРОПЕЙСТИКА»

1. АНТРОПОЛОГІЯ

1. Антропологічна спадщина Федора Вовка.
2. Антропологічні дані як джерело історичної інформації.
3. Антропологічні типи українського народу.
4. Визначення віку та статі за кістками скелету.
5. Вплив природно-кліматичних умов на процеси антропосоціогенезу.
6. Зміст антропологічного знання. Джерела антропології.
7. Методика збирання, транспортування та характеристика кісткових решток людей під час археологічних розкопок.
8. Основні вимоги при проведенні антропометричних досліджень.
9. Чинники расоутворення.

2. ВІЙСЬКОВА ІСТОРІЯ ЄВРОПИ

1. Військова підготовка середньовічного лицаря.
2. Збройні сили і військово-теоретична думка в провідних країнах Європи напередодні Другої світової війни.
3. Людські ресурси, чисельність, комплектування й організація збройних сил воюючих сторін у Першій світовій війні.
4. Македонська армія: комплектування, структура, озброєння.
5. Наполеон I Бонапарт і стратегія розгрому.
6. Реорганізація римської армії Гаєм Марієм.
7. Удосконалення фаланги фіванським полководцем Епамінондом.
8. Фрідріх II Великий і стратегія виснаження.
9. Шведська армія й оформлення лінійної тактики Густавом II Адольфом.

3. ІСТОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

1. Європейський Парламент.
2. Маастрихтський договір та заснування ЄС.
3. Римські договори. Заснування Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) та Європейського співтовариства атомної енергії (Євратом).
4. Розширення Європейського Союзу у 2004 – 2007 рр.
5. Спільна зовнішня політика та політика безпеки й оборони ЄС.
6. Створення Європейського співтовариства з вугілля та сталі (ЄСВС).
7. Умови вступу до ЄС. Країни- кандидати на вступ до ЄС.
8. Формування та розвиток інституційної системи Європейських Співтовариств.

4. ІСТОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

1. Масова комунікація в сучасних індустріальних державах Європи.
2. Поняття, структура, форми та категорії ментальності.
3. Ставлення європейців до влади та сприйняття права в античні часи.
4. Страхи та надії в повсякденному житті античної людини.
5. Уявлення європейців про вік та зміни в поглядах на смерть в епоху Нового часу.
6. Уявлення про індивіда, сім'ю та суспільство в епоху античності.
7. Уявлення середньовічних людей Європи про душу, тіло та хвороби.
8. Характеристика релігійної ментальності європейців в епоху Середньовіччя.

5. ІСТОРІЯ МІСТ ЄВРОПИ

1. Архітектура європейських міст у кінці XIX - на початку XX ст.
2. Вплив Великих географічних відкриттів на розвиток західноєвропейських міст.
3. Зміна вигляду міст Європи та побут їх жителів у XVI - першій половині XIX ст.
4. Лондон у XIX столітті.
5. Міста Стародавньої Греції.
6. Міста Стародавнього Риму.
7. Особливості розвитку міст Італії у Середні віки.
8. Промисловий переворот та процеси індустріалізації у західноєвропейських містах в останній третині XVIII - середині XIX ст.
9. Розвиток мануфактурного виробництва у містах Західної Європи у XVI - XVIII ст.

6. ІСТОРІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ ЄВРОПИ

1. Джентельменство як англійський культурний феномен XIX ст.
2. Культурний феномен дендизму: костюм, манера поведінки, стиль життя.
3. Особливості виховання й освіти в Афінах і Спарті.
4. Особливості повсякденного життя в Античному Римі. Дозвілля римлян.
5. Повсякденне життя середньовічного монастиря.
6. Повсякденність в історичних дослідженнях.
7. Повсякденний домашній побут городянина в епоху Середньовіччя.
8. Простір повсякдення візантійського імператора.

7. ІСТОРИЧНА УРБАНІСТИКА

1. Відродження міст та урбанізаційні процеси у Західній Європі в XI ст.
2. Європейська колонізація і створення міст у Північній Америці.
3. Історична урбаністика в системі соціогуманітарного знання.
4. Міста Межиріччя.
5. Міста Стародавньої Індії.

6. Особливості урбанізаційних процесів у сучасному світі.
7. Передумови та особливості виникнення стародавніх міст.
8. Санітарний стан міст у XIII – XVIII ст. Масові епідемії.

8. ІСТОРИЧНІ ПОРТРЕТИ ПОЛІТИЧНИХ ТА ДЕРЖАВНИХ ДІЯЧІВ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН XX СТОЛІТТЯ

1. Відомі політичні, громадські та культурні діячі Німеччини XX століття.
2. Видатні державні діячі Італії XX століття.
3. Видатні політичні та громадські діячі Чехії XX століття.
4. Видатні постаті США XX століття.
5. Історичні портрети відомих політичних, громадських та культурних діячів Франції XX століття.
6. Історичні портрети диктаторів країн Латинської Америки XX століття.
7. Політичні портрети державних діячів Великої Британії XX століття.
8. Політичний портрет Лежа Валенсі.

9. ТАЄМНІ ТОВАРИСТВА ЄВРОПИ

1. Окультне товариство «Суспільство Туле»: ідеологія, склад, діяльність.
2. Таємне товариство «Більдерберзький клуб»: історія заснування, учасники, місця зустрічей. Чини та символи.
3. Таємне товариство «Богемський клуб»: історія заснування, ритуали, чини та символи.
4. Таємне товариство «Ілюмінати»: ритуальність, чини та символи.
5. Таємне товариство «Лицарі золотого кільця».
6. Таємне товариство «Маджестік 12».
7. Таємне товариство «Opus Dei».
8. «Франкмасони»: статuti, обряди, устрій, знаки, символи.

МОДУЛЬ 3
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ
ДО ВИПУСКНОГО ЕКЗАМЕНУ ЗІ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ
«ЄВРОПЕЙСТИКА»

1. Бабюх В. Методика літочислення міст: світовий досвід. Київ, 2009.
2. Бакуліна Г. Ю. Урбанізація як тенденція розвитку суспільства: міжнародний аспект. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/4.pdf
3. Барвінська П.І. Програма та методичні рекомендації зі спецкурсу «Історичні портрети»: Канцлери Федеративної Республіки Німеччини. Одеса, 2007. 125 с.
4. Безлюбченко О. С. Урбаністика: навч. посібн. Харків: ХНАМГ, 2013. 273 с.
5. Безлюбченко О. С., Завальний О. В. Урбаністика: навч. посібн. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. 274 с.
6. Білокінь С. Масонство в Україні. *Українська культура*. 2002. № 3. С.34-42.
7. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація економіка і капіталізм XV-XVIII ст. У 3-х т. Т. 1. Структура повсякденності: можливе і неможливе. Київ: Основи, 1995. 543 с.
8. В. Домхофф Г., UC Santa Cruz. Соціальна згуртованість і Богемський гай. Силова еліта в літньому таборі. Влада в Америці. URL: https://whorulesamerica.ucsc.edu/power/bohemian_grove.html
9. Верменич Я. В. Історична регіоналістика в Україні. *Український історичний журнал*. 2002. № 6. С. 3–21.
10. Верменич Я. В. Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення. Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. 306 с.
11. Від мурів до бульварів: творення модерного міста в Україні (кінець XVIII –початок XX ст.) / за ред. В. А. Смолія. Київ.: Інститут історії України, 2019. 608 с.
12. Віднянський С. В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянської академії», 2011. 395 с.
13. Войтович Л., Голубко В. Історія війн і військового мистецтва: в 3-х т. Т. 2. Від професійних найманих армій до масових (мобілізаційних) армій (початок XVI – початок XX ст.). Харків: Фоліо, 2018. 971 с.
14. Войтович Л., Овсінський Ю. Історія війн і військового мистецтва: в 3-х т. Т. 1. Від зачатків військової організації до професійних найманих армій (бл. 3060 р. до Христа – початок XVI ст.) Харків: Фоліо, 2017. 894 с.
15. Герасимов Т. Міста Правобережної України і Перша світова війна: повсякденна історія : монографія. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2017. 436 с.
16. Данилін О.М. До питання про урбанізаційно-модернізаційні процеси в Донбасі у перші повоєнні десятиліття: шахтарі в урбаністичній схемі регіону. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*. Вип. 18. К. - Донецьк, 2001. С. 159-160.

17. Даріуш Вояковський. Ментальні кордони в Європі без кордонів. Київ : Ніка-Центр 2012. 320 с.
18. Десмонд Дайнен. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / пер. з англійської. Київ: «К.І.С.», 2006, 696 с.
19. Дж. Бланшар, Д. Макділл. Таємні товариства: обговорення їх характеру та вимог. Пітсбург. Об'єднана пресвітеріанська рада публікацій, 2012. 100 с. URL: <https://archive.org/details/secretsocietiesd00macd>
20. Ендрю Джексон. Таємні товариства – США, Братські організації – США, масонство – Закон і законодавство. Сент-Луїс, Миссурі: WS Stevenson.
21. Європейська інтеграція: навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом «Державне управління» / за заг. ред. проф. І. А. Грицяка та Д. І. Дзвінчука. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 464 с.
22. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / за ред. В.В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. Київ: Знання, 2009. 751 с.
23. Гошко Т. Сучасна українська урбаністика в контексті історіографічної глобалізації. *Україна в Центральній-Східній Європі*. - 2014. - Вип. 14. С. 230-252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ucse_2014_14_14
24. Диса К. Історія повсякденного життя в ранньомодерній Європі. Київ, 2014. 129 с.
25. Історія війн та військового мистецтва: навчальний посібник / за ред. О.В. Заліван, О. М. Желтобородов, В. В. Пугач та ін. Харків: ХУПС, 2007. 259 с.
26. Історія війн та збройних конфліктів в Україні. Енциклопедичний довідник. Київ: Вид-во гуманітарної літератури, 2004. 517 с.
27. Історія європейської ментальності / за ред. Петера Дінцельбахера / переклав з нім. Володимир Кам'янець. Львів: Літопис, 2004. 720 с.
28. Історія європейської ментальності: навч. посіб. / укл. Г. М. Гордієнко. Умань: Візаві, 2018. 200 с.
29. Історія сучасного світу: соціально-політична історія XV – XX століть: навч. посіб. / за ред. Ю.А. Горбаня. К.: Знання, 2007. 439 с.
30. Історія українського війська. Харків: ХВУ, 1997. 194 с.
31. Калакура Я., Рафальський О., Юрій М. Ментальний вимір української цивілізації. Київ : Генеза, 2017. 560 с.
32. Луцзяк, В.В. Г. Уоллес у президентській кампанії в США 1948 р.: репутація та імідж політика. Імідж і репутація. *Репутаційний менеджмент: історія, сучасність, тренди майбутнього*: Міжнар. наук.- практ. конф., Київ, 15-16 листоп. 2017 р. С. 233-242.
33. Мальська М. П. Основи європейської інтеграції: підручник. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 320 с.
34. Посельський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції. К.: Смолоскип, 2002. 168 с.
35. Скрипник О. М. Історія європейської інтеграції : навчальний посібник / за ред. О. М. Скрипник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2019 370 с.

36. Кларк А. Циклопедія братств. Таємні товариства – США. Нью-Йорк, EB Treat, 2022. 444 с. URL: <https://archive.org/details/cyclopdiaoffrate0000stev/page/234/mode/2up>
37. Кларк А. Циклопедія братств; компіляція існуючої достовірної інформації. Нью-Йорк, Патерсон, штат Нью-Джерсі: Друкарська та видавнича компанія Hamilton, 2008. 444 с. URL: <https://archive.org/details/cyclopaediaoffra00stev>
38. Коляструк О. А. Теоретико-методологічні аспекти вивчення повсякденного життя. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921-1928 pp.): В 2 ч. Ч. 1. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2009. С. 47–65.
39. Крижановська О.О. Таємні організації в громадсько-політичному житті України (масонський рух у XVIII – на початку XX ст. Київ: «Аквілон-Прес», 1998. 452 с.
40. Крижановська О.О. Таємні організації: масонський рух в Україні. Київ, 2009. 358 с.
41. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.). Львів: Світ, 1992. 702 с.
42. Марченко О. М. Повсякденне життя народів Європи в епоху Середньовіччя та Нового часу. Курс лекцій для студентів вищих навчальних закладів: навч. посіб. Кропивницький, ПОЛІМЕД-Сервіс, 2017. 340 с.
43. Моренчук А. Більдербурзький клуб – глобальне управління чи міф. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Міжнародні відносини, 2016. № 2. С. 126 – 133. URL: http://nuv.gov.ua/UJRN/Nvvnum_2016_2_22
44. Очкуренко О. М. Анатомія людини. Київ: Вища шк., 1992. 334 с.
45. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства. Київ: Либідь, 2001. 357 с.
46. Панков О. А. Соціальна антропологія: метод. посіб. Одеса: Астропринт. 2004. 56 с.
47. Петришин Г. Порівняльний аналіз урбанізаційних процесів у Галичині та інших землях Австрійської імперії. *Історичне картознавство України*. Зб. наукових праць. Львів, Київ-Нью-Йорк, 2004. С. 353–359.
48. Підлуцький О. 25 портретів на тлі епохи. Київ: НТУУ "КПІ", 2011. 464 с.
49. Підлуцький О. 25 портретів на тлі епохи. Харків: Фоліо. 2018. 475 с.
50. Підлуцький О. Постаті епохи. Київ: Дух і літера, 2010. 128 с.
51. Підлуцький О. Постаті XX сторіччя. Київ: Дух і літера, 2007. 268 с.
52. Політика в особах (Політичне лідерство на постсоціалістичному просторі: національний і регіональний контексти): навч. посіб. / за заг. ред. Ф.М. Рудича. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 400 с.
53. Попович М. В. Проблеми теорії ментальності /відп. ред. М. В. Попович. Київ: Наук. думка, 2006. 407 с.

54. Поправко О. В. Антропологія. Мелітополь: Видавництво МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2016. 285 с.
55. Прищепя О. П. «Місця зустрічі»: культурне довкілля міст Правобережної України (кінець XVIII – початок XX ст.). Рівне: М. Дятлик, 2019. 688 с.
56. Річард Флорида. Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними. Київ: Наш формат. 2019. 289с.
57. Рубинський Ю. Т. Ліонель Жоспен. Прегудов С. П. Тоні Блер. Орлов Б. С. Гехард Шрьодер. Політичні портрети. Київ: Основні цінності, 2004. 222 с.
58. Сало В.А. Міжнародна діяльність екс-міністра Великобританії Е. Блера. Materialy X Mezinarodnivedecko-praktickaconference «VedaaVznik – 2013/2014» 27 prosincu 2013 – 05 ledna 2014 roku; Díl 16. 48 p.
59. Слюсарев А. О., Біологія (Основи антропології). Київ: Вища шк. 1992. 422 с.
60. Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навч. посіб. для студентів Войцехівська І. Н., Томазов В. В., Дмитрієнко М. Ф. Київ: Либідь, 2008. 520 с.
61. Старовойт І. Західноєвропейська і українська ментальність. Компаративний аналіз. Львів-Тернопіль, 1995. 242 с.
62. Таран М.А., Шевченко Н.І. Світова історія XX-XXI століть: Енцикл. словник /за ред. І. Підкови, Р. Шуста: 2-ге вид., доп. Львів: ТзОВ «Простір», 2019. 452 с.
63. Чишко В. С. Біографістика як галузь історичної науки: історіографія та методологія: Автореф. дис. доктора історичних наук. Київ, 1997.
64. Шарон Зукин. Культуры городов. Москва: Новое литературное обозрение, 2013. 424 с.
65. Щербакова Ю. Е. Цінності об'єднаної Європи: монографія. Київ: Академія, 2014. 208 с
66. Удод О. Історія повсякденності: питання методології, історіографії та джерелознавства. Актуальні проблеми вітчизняної історії XX ст. Київ: Інститут історії України НАН України, 2004. Т. 2. С. 286-313.
67. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін: монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. – 438 с.
68. Утвенко В. В. Етнологія: навч. посіб. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. 244 с.
69. Федчиняк А. О. Вивчення історії повсякденності в шкільному курсі Нової історії. 8–9 класи. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 142 с.
70. Юрій М. Ф. Антропологія: навч. посіб. Київ: Дакор. 2008. 424 с.
71. Якимович Б. Збройні сили України: нарис історії. Львів: Світ, 1996. 360 с.
72. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVI ст. Волинь і Центральна Україна. Київ, 1993. 416 с.

**КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ УСНОЇ ВІДПОВІДІ ПІД ЧАС
ДЕРЖАВНОГО ЕКЗАМЕНУ ЗІ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ «ЄВРОПЕЙСТИКА» ЗА
ОСВІТНІМ СТУПЕНЕМ «БАКАЛАВР» СПЕЦІАЛЬНОСТІ 032 ІСТОРІЯ
ТА АРХЕОЛОГІЯ**

Відмінно (А) (90 – 100 балів)	Студент логічно і глибоко розкрив сутність питання та послідовність подій, показав причино-наслідкові зв'язки, виділив проблемні аспекти та концептуальні особливості, аргументував свої висновки і власну оцінку ґрунтовним аналізом фактологічного та джерельного матеріалу. Студент всебічно володіє історіографічним та джерельним матеріалом. При викладі матеріалу чітко формулюються дефініції, правильно використовується фахова термінологія.
Добре (В) (82 – 89 балів)	Студент логічно і глибоко розкрив сутність питання та послідовність подій в контексті загальної тематики семінару, показав причино-наслідкові зв'язки, окреслив проблемні аспекти та концептуальні особливості, аргументував свої висновки і власну оцінку ґрунтовним аналізом фактологічного та джерельного матеріалу. Студент добре володіє історіографічним та джерельним матеріалом. При викладі матеріалу чітко формулюються дефініції та правильно використовується фахова термінологія.
Добре (С) (74 – 81 балів)	Студент логічно і достатньо повно розкрив сутність питання та послідовність подій, показав причино-наслідкові зв'язки, надав загальну характеристику проблемних аспектів та деяких концептуальних особливостей, аргументував свої висновки і власну оцінку аналізом фактологічного матеріалу. Студент загалом володіє історіографічним та джерельним матеріалом. При викладі матеріалу студент оперує окремими дефініціями та фаховими термінами.
Задовільно (D) (64 – 73 балів)	Студент розкрив сутність питання у загальних рисах та виклав послідовність подій, показав окремі причино-наслідкові зв'язки, виклав загальноновстановлені висновки. Студент володіє незначним історіографічним та джерельним матеріалом.
Задовільно (E) (60 – 63 балів)	Студент розкрив сутність питання у загальних рисах та виклав послідовність окремих подій, не розкрив причинно-наслідкові зв'язки і частково навів загальноновстановлені висновки. Студент володіє незначним історіографічним та джерельним матеріалом.
Незадовільно (FX) (35 – 59 балів)	Студент не знає відповіді на запитання.
Незадовільно (F) (1 – 34 балів)	Студент не з'явився на екзамен.